

Качан Г. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РИНКУ ПРАЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕСТАНДАРТНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

У статті висвітлені проблеми розвитку ринку праці в Україні та визначені напрямки його розвитку. Розкритий вплив інформаційних технологій на появу нових форм гнучкої зайнятості.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, інформаційні та телекомунікаційні технології, конкурентоспроможність ринку, гнучка зайнятість, інноваційні види діяльності, нестандартні форми зайнятості.

Вступ. Ринок праці є складовою частиною економічної системи країни. А отже, він відображає більшість політичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі. Найбільш гострою проблемою ринку праці є неефективна зайнятість. Вона визначає міру відставання від розвинених країн у продуктивності праці, безробіття, порушення структурних диспропорцій зайнятості, неконтрольований відтік робочої сили за кордон, падіння рівня доходів населення, тощо.

Аналіз останніх досліджень. Значна кількість вітчизняних та закордонних вчених приділяли свою увагу дослідженню проблемам розвитку ринку праці в Україні. Зокрема О. Б. Демуш в своїх наукових дослідженнях [3] окреслювала стратегічні напрями розвитку ринку праці в умовах трансформації економіки, В. В. Онікієнко, Л. Г. Ткаченко, Л. М. Ємельяненко [4] визначили пріоритетні напрями розвитку ринку праці України загалом та його окремих сегментів, розробили пропозиції щодо механізму створення нових робочих місць. Також це питання досліджують такі вчені та науковці, як М. Фрідмен, Дж. Кейнс, П. Самуельсон, Ф. Модільяш, Р. Солоу, Д. Тобін, Л. Кейн та деякі інші. Праці цих дослідників здебільшого орієнтовані на вивчення певних вузьких проблем, як пов'язані з проблемами ринку праці. В Україні низку аспектів зазначеної проблематики досліджують Е. Лібанова, І. Петрова, В. Мандибура, І. Курило тощо. Недостатньо дослідженими до цього моменту були прикладні проблеми ринку праці України, зумовлені, зокрема, психологічними та суспільно-історичними особливостями.

Метою статті є виявлення проблем ринку праці в Україні, що виникають внаслідок соціально-психологічних та суспільно-ментальних, економічних перетворень, а також дослідження сучасного становища ринку праці в Україні та визначення напрямів його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ринок праці, робочі місця – найбільш складний і динамічний елемент ринкової економіки. Процеси, що відбуваються на ринку праці і у сфері зайнятості, тісно пов'язані з процесами у підприємницькій, кредитно-грошовій і зовнішньоекономічній сферах, в оподаткуванні та інвестиційній діяльності, освіті та організації профнавчання. Від того, наскільки успішно функціонує економіка, у якій фазі економічного циклу вона перебуває, як сполучаються ринкові засади функціонування і державне регулювання, чим характеризується поведінка головних суб'єктів ринку залежить попит на робочу силу та її пропозиція, обсяг зайнятості й рівень безробіття [5].

В умовах поглиблення глобалізаційних процесів, і, як наслідок, зростання масштабів трудової міграції призводять до необхідності підвищення якості вітчизняної робочої сили. На міжнародному ринку праці в сучасних умовах формується стійкий

попит на добре підготовлених спеціалістів, які володіють технікою обробки інформації, масштабним масивом високотехнологічних знань, здатністю до швидкого сприйняття нових знань і можливістю швидкого перенавчання. Одночасно підвищується попит на представників так званих “наскрізних професій”, пов’язаних з інформаційними змінами (спеціалісти в сфері інформаційних комунікацій – обробки інформації, обслуговування ЕОМ), а також в сферах, що органічно пов’язані зі структурною перебудовою світового господарства (фінансово-кредитна сфера), працівників сфери освіти, культури.

На міжнародному ринку праці до працівника пред’являються найвищі вимоги, особливо до її загальноосвітньої та спеціальної підготовки і кваліфікації. Саме тому на ринку діють такі умови найму, які обумовлені підвищенням загального рівня наукоємності світового суспільного виробництва на базі використання творчого потенціалу сучасного працівника.

Якісна еволюція міжнародної робочої сили пов’язана насамперед, з глобалізацією процесу технічного перетворення суспільного виробництва, розвитком НТП, що обумовлює розширення сфери застосування кваліфікованої праці. Конкуренцію на світовому ринку праці витримують лише представники найбільш кваліфікованої робочої сили. В той же час рівень підготовки представників масових професій відрізняється недостатньо високим рівнем. Це стосується не тільки відсутності відповідності спеціальної професійної підготовки міжнародним вимогам. Таким чином, це відноситься до формування певних навиків та якостей особистості для успіху в конкурентній боротьбі на світовому ринку праці (знання іноземної мови, здатності до мобільного пристосування до швидких змін економічної кон’юнктури).

У цьому контексті слід позитивно оцінити невпинне зростання питомої ваги осіб з вищою (повною та базовою) освітою у складі робочої сили. Проте у розвитку сучасної системи освіти, передусім вищої, спостерігаються значні диспропорції. Триває тенденція випереджального збільшення масштабів підготовки економістів та юристів (відповідно на 36,2 та 43,6%), обумовлена, насамперед, інерцією високої престижності отримання спеціальностей, які гарантували в недавньому минулому досить високі та стабільні доходи, і адекватною реакцією ринку освітніх послуг. Однак практична насиченість національного ринку праці економістами та юристами неминуче позначиться на працевлаштуванні фахівців з цих спеціальностей. Натомість всупереч необхідності забезпечення економіки висококваліфікованими фахівцями з інженерних спеціальностей, які зможуть реалізувати інноваційні принципи економічного зростання, і змінам у попиті на робочу силу, що вже відбуваються і вочевидь посиляться у найближчому майбутньому, протягом останніх років обсяги випуску таких фахівців практично не змінилися, а їхня питома вага у складі випускників вузів знизилася.

Таким чином, на жаль, здобуття вищої освіти в Україні не гарантує зайнятості. З одного боку, збереження високого ступеня монополізації економіки обумовлює існування значної частки технологічно відсталих виробництв, що суттєво обмежує можливості застосування отриманих знань та навичок безпосередньо у виробничому процесі. З другого – якість отриманих у процесі навчання знань часто не відповідає вимогам до робочої сили, які висуваються з боку високотехнологічних виробництв. Дається взнаки і стрімке старіння знань, обумовлене швидкими економічними зрушеннями, зокрема економічним піднесенням. Тому для забезпечення належної якості професійно-освітньої підготовки робочої сили необхідно запроваджувати систему освіти протягом всього трудового життя.

Після тривалого скорочення стабілізувалися обсяги підготовки кваліфікованих

робітників у системі професійно-технічної освіти. Є позитивні тенденції розвитку закладів професійно-технічної освіти, зорієнтованих насамперед на підготовку спеціалістів для аграрного сектору економіки. Збільшення обсягів виробництва і надання послуг створює об'єктивні передумови для зростання потреби в кваліфікованих робітниках, а отже, нагальною потребою стає реформування системи професійно-технічної освіти відповідно до нових вимог. Аналіз і прогноз потреби в робочій силі за професіями та рівнями кваліфікації має стати дієвим інструментом реформування системи професійної підготовки.

Найбільш гостро на ринку праці відчувається нестача кваліфікованих робітників – це електрогазозварники, токарі, ливарі, слюсарі, швачки, столяри, здебільшого висококваліфіковані робітники. Також великим попитом користуються інженерно-технічні працівники та спеціалісти з високих комп'ютерних технологій.

Упродовж тривалого часу традиційно престижними серед молоді були професії юриста, економіста, менеджера. Проте представники цих професій все частіше стикаються із ситуацією поширення безробіття серед професій економічного та юридичного спрямування. Особливо молодь, вища освіта яких зорієнтована саме на працевлаштування за обраним фахом. Очевидно, що фахівців державної служби зайнятості, органів державного регіонального управління не має влаштовувати пояснення, що український первинний ринок є перенасиченим. Ситуація ускладнюється тим, що переважна більшість вищих навчальних закладів (ВНЗ) продовжують готувати спеціалістів, не прогнозуючи ситуацію принаймні на 5 років. Отже, існує розрив між ринком освітніх послуг та ринком праці як на національному, так і на регіональному рівнях. ВНЗ готують „майбутніх безробітних” з економіки, юридичної справи, менеджменту, тоді як на практиці дефіцитними є висококваліфіковані кадри в аграрній, виробничій, інженерій сферах.

Проте це лише один аспект нинішньої ситуації на первинному ринку праці в країні. Стратегія інноваційного розвитку на період з 2010 до 2020 року, перебудова національної економіки на інноваційних засадах з необхідністю має змінити і первинний ринок праці. За дослідженнями журналу “Фокус”, рейтинг професій, які будуть затребувані на ринку праці України у найближчому майбутньому, представляють наступні професії: маркетолог з продаж, ІТ-фахівець та інженер з автоматизації виробництва. Серед сфер економіки, які будуть найактивніше розвиватись у найближчому майбутньому, експерти журналу “Фокус” відзначили: інформаційні технології, телекомунікації і зв'язок, землеробство, виробництво лікарських засобів і аптечний бізнес, банківська діяльність, харчова і переробна промисловість, транспортні, фінансові, юридичні, побутові послуги, металургія, виробництво алкогольної продукції, енергетика, тваринництво, комунальні послуги. Наведений рейтинг засвідчує не тільки потребу у перебудові навчальних програм з підготовки висококваліфікованих фахівців для потреб розвитку перспективних галузей, але й здійснення послідовних кроків на рівні держави та регіонів. Для того, щоб уникнути дисбалансу на первинному ринку у майбутньому і вберегти від безробіття перспективних фахівців, в системі Міністерства освіти і науки Україні необхідно активізувати роботу структурних підрозділів щодо прогнозування попиту на нові професії, ув'язуючи цю проблему з тенденціями розвитку наукових досліджень та комерціалізації їхніх результатів. Аналіз світових і вітчизняних тенденцій дозволив би прогнозувати попит на професії, надавати рекомендації абітурієнтам і тим самим здійснювати регульований вплив на первинний ринок праці в Україні.

Сфера зайнятості зазнає значних змін під впливом новітніх, зокрема інформаційних та телекомунікаційних технологій. Завдяки їм розвиваються нові форми взаємодії на ринку праці, з'являються і динамічно модифікуються інноваційні види зайнятості, відбуваються якісні зміни методів праці, географії та способів її виконання.

Одним із умов конкурентоспроможності ринку праці є зростання зайнятості в інноваційних видах діяльності, проте, у 2009 році лише 10% підприємств займалися інноваційною діяльністю (А. Гальчинський. Вилікувати економіку можна тільки на ліберальних засадах // Дзеркало тижня. – № 6-7. – 20 лютого 2010 р.).

Упровадження інноваційних форм до моделі розвитку української економіки призведе до подальшої зміни традиційних структур зайнятості населення. Це дасть змогу ринку праці, як головному регулятору трудових відносин, стимулювати створення нових ефективних робочих місць, збільшити питому вагу нетипових форм трудової зайнятості, які будуть більш конкурентними внаслідок їх гнучкішого правового регулювання.

Внаслідок останньої інформаційної революції, що характеризується стрімким розвитком та поширенням ІКТ, які мають все проникаючу дію, відбувається становлення інформаційного суспільства та формується глобальне кібернетичне середовище для економічної діяльності. Відбувся процес сегментації ринку праці за рахунок виникнення віртуальної його складової, що має глобальний характер, де кожний індивід отримує необмежені можливості для пропозиції праці, а різноманітні форми телезайнятості, нівелюючи географічні, політичні та інші обмеження й дискримінації, уможливають зайнятість будь-кого та будь-де. Інноваційність телероботи як нового виду зайнятості полягає в тому, що з її поширенням відбувається перехід від "системи робочих місць" до індивідуальних "можливостей для праці" в системі робочих місць із одночасним збільшенням можливостей для самостійної та гнучкої зайнятості [1, с. 10].

Такий бурхливий розвиток інформаційних технологій спричинив появу нових форм гнучкої зайнятості, які можуть стати дієвим способом пом'якшення ситуації на вітчизняному ринку праці.

Впровадження нових форм зайнятості там, де вони дійсно враховують реальні соціальні потреби працівників, помітно підвищує ефективність виробництва. У тих галузях, де технологія допускає реорганізацію трудового процесу, визначається ефективніше використання обладнання, підвищення якості продукції. Помітно зменшуються витрати виробництва, забезпечується можливість залучення нових працівників і отримання виграшу від підвищення кваліфікації робітників, а також від зменшення штату низового управління (на 30-50%).

Такі форми дозволяють впливати на зайнятість за допомогою обмеження пропозиції робочої сили і на відкритому ринку праці, одночасно обмежуючи масштабне вивільнення зайнятих і попереджаючи ріст безробіття. Упровадження нестандартних форм зайнятості є мірою, що відповідає як інтересам індивідів і роботодавців, так і суспільства загалом.

В країнах з розвинутою ринковою економікою в нестандартних режимах трудиться від 25% до 30% зайнятих і склалася розгалужена і різноманітна система організаційних форм такої зайнятості. До найважливіших різновидів НФЗ можна віднести: часткову зайнятість, засновану на використанні робочої сили протягом часу ненормальної чи нестандартної тривалості, включаючи: а) тимчасову зайнятість, у тому числі такі її види, як сезонна, поденна робота, робота з контракту, тимчасові суспільні

роботи тощо; б) зайнятість протягом неповного робочого чи дня неповного робочого тижня; в) чергування на робочому місці (розподіл робочого місця протягом робочої зміни нормальної тривалості між двома чи більш працівників); нестандартні режими праці, засновані на нетрадиційних способах організації трудової діяльності чи робочого часу – надомна праця; сумісництво (чи праця на принципах двоїстої зайнятості); г) гнучкі графіки праці (ГГТ), чи гнучкі графіки робочого часу; самозайнятість, яка припускає самостійний пошук трудових занять і створення робочих місць окремими громадянами за рахунок їхніх власних засобів з метою одержання постійного чи тимчасового доходу і задоволення власних потреб у самореалізації. Самозайнятість – один із найважливіших напрямків попередження і зм'якшення безробіття. Формами самозайнятості є індивідуальна трудова діяльність і підприємництво в сфері малого бізнесу.

Крім розглянутих раніше видів зайнятості в державному секторі економіки, новим явищем у сфері зайнятості населення служить діяльність у неформальній структурі економіки. За класифікацією Міжнародної організації праці, такий сектор включає невеликі заклади по виробництву і продажу товарів і послуг з незначним капіталом, низьким рівнем продуктивності праці і нестабільною зайнятістю, що забезпечує невисокі і нерегулярні доходи.

Варто відзначити, що рівень розвитку телекомунікацій, наявність віртуальних офісів на пряму пов'язані з рівнем життя. Так, перелік країн, які мають найвищий рівень життя населення, майже повністю збігається зі списком країн-лідерів у сфері комунікацій. Це Австралія, Бельгія, Великобританія, Канада, Нідерланди, Нова Зеландія, Фрвнція, Японія, скандинавські країни.

Зважаючи на поглиблення впливу інформаційних технологій, в Україні прийняті Закони “Про електронний документообіг” та “Про електронний цифровий підпис”. Вони не ідентичні європейським модельним законам, хоча й мають чимало спільного.

Оскільки інформаційні та комунікаційні технології становлять вагому частку світового виробництва, що спричиняє глобальний перерозподіл як ринку праці, так і ринку освітніх послуг, Кабінет Міністрів України затвердив Державну програму “Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці” на 2006-2010 роки.

Метою Програми є створення умов для розвитку освіти і науки, підвищення ефективності державного управління шляхом впровадження інформаційних та комунікаційних технологій, забезпечення реалізації прав на вільний пошук, одержання, передачу, виробництво і поширення інформації, здійснення підготовки необхідних спеціалістів і кваліфікованих користувачів, сприяння розвитку вітчизняного виробництва високотехнологічної продукції і насамперед – конкурентоспроможних комп'ютерних програм як найважливішої складової інформаційних та комунікаційних технологій сприяння переходу економіки на інноваційний шлях розвитку.

Поширення новітніх технологій відкриває великі можливості для розширення самостійної та гнучкої зайнятості. Однією з найбільш соціально значущих інновацій у цій сфері є робота на відстані з використанням новітніх технологій – телеробота. Досвід зарубіжних країн показує, що в суспільстві з поширенням телезайнятості вирішується низка соціально-економічних, екологічних та інших проблем.

Україні необхідно визнати телезайнятість як повноправну частину соціально-економічного життя країни, створити відповідний механізм її регулювання, зокрема законодавче забезпечення, соціальні гарантії телепрацівникам. Розвиток телезайнятості потенційно можливий в областях із високим рівнем безробіття; здатний забезпечити

роботою найбільш соціально вразливі верстви населення – людей з обмеженими можливостями (інвалідів); самотніх матерів, які не можуть залишити дітей; тих, хто доглядає за літніми чи хворими родичами, таким чином пом'якшуючи соціальну напругу в країні.

Безумовною проблемою ринку праці, наслідки якої виходять далеко за його межі, є низький середній рівень заробітної плати і, відповідно, низька питома вага витрат на робочу силу у собівартості виробництва та оплати праці найманих працівників у ВВП, надмірна міжгалузєва і низька міжпосадова диференціація заробітної плати, передусім у бюджетній сфері.

Законодавча та виконавча влади мають якнайшвидше створити передумови розв'язання зазначених проблем, сприяти якнайповнішому використанню трудового потенціалу суспільства. Прогнози розвитку ринку праці мають стати невід'ємною складовою всіх стратегічних документів, програм розвитку всіх без винятку галузей економіки та регіонів і територіальних одиниць.

Також існують проблеми, пов'язані з втратою кадрів робочої сили, яка забезпечує майбутній економічний розвиток України. Насамперед, це стосується фундаментальних наук, звідки відбувається основний відтік висококваліфікованих фахівців. Країну залишають молоді, перспективні вчені, які в майбутньому мали скласти науковий потенціал держави. В усьому світі збитки від інтелектуальної еміграції вважаються найбільш серйозними як в якісному, так і в кількісному відношенні. Інтелектуальний капітал є найціннішим здобутком будь-якого суспільства, справжня ціна втрати якого стає відчутною лише через певний час. Цим мабуть і пояснюється досить спокійне поки що ставлення в Україні до масової інтелектуальної міграції. Суспільство не визнає повною мірою тієї втрати, яка може статись в наслідок постійного “відпливу умів” за кордон.

Для підвищення напрямів підвищення зайнятості необхідно провести ряд економічних реформ, які дозволяють:

- впровадити прогресивні системи оплати праці;
- удосконалити інформаційне й науково-освітнє забезпечення;
- оптимізувати системи оподаткування та кредитування;
- удосконалити державну підтримку розвитку сільського господарства;
- стимулювати самозайнятість та розвиток агротуризму та інші [2; с. 171].

Висновки. Пріоритетними напрямками реформування українського ринку праці є вдосконалення системи оплати праці, розширення можливостей отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів, соціальна підтримка окремих груп, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили, сприяння ефективним і доцільним переміщенням працездатного населення, запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування, впровадження механізмів звільнення і перерозподілу зайнятих, реструктуризації економіки і піднесення виробництва. Доцільним є впровадження нестандартних видів зайнятості, що зумовлено загальносвітовими тенденціями розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Використані джерела:

1. *Баласинович Б. О.* Зайнятість в умовах становлення інформаційного суспільства : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.01.01 [Електронний ресурс] / Б. О. Баласинович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.

2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізації викликів – К. : Парламентське вид-во, 2009 р. – 632 с.
3. ТОП-20 найперспективніших професій – <http://life.pravda.com.ua>
4. Неушова Є. В. Доля випускників ВНЗ / Неушова Є. В. // Газета „От и до”. – 2010. – № 2 від 20.01. – С. 2-3.
5. www.economy.in.ua – Ринок праці в Україні та економічні тенденції в умовах світової економічної кризи.

Качан Г. М. Современные проблемы рынка труда и перспективы развития нестандартной занятости в Украине

В статье освещены проблемы развития рынка труда в Украине и определены направления его развития. Раскрыто влияние информационных технологий на появление новых форм гибкой занятости.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, информационные и телекоммуникационные технологии, конкурентоспособность рынка, гибкая занятость, инновационные виды деятельности, нестандартные формы занятости.

Kachan A. M. Recent developments in the labour-market and prospects of development of non-standard employment in Ukraine

This article highlights the problems of labour-market in Ukraine and direction of its development. Disclose the impact of information technology on the emergence of new forms of flexible employment. The conclusion of the priorities of reforming Ukrainian labour-market.

Keywords: labour-market, unemployment, information and telecommunication technologies, competitive market, flexible employment, innovation activities, non-standard forms of employment.

Кравченко Л. А.
Кримський економічний інститут
ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”

ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

У статті розглянуто поняття “фінансовий потенціал”, визначено проблеми формування та ефективного використання фінансового потенціалу регіону, обґрунтовано можливі шляхи мобілізації фінансового потенціалу регіону.

Ключові слова: фінансовий потенціал, фінансово-економічна криза, фінансові ресурси, регіон, політика, доходи місцевих бюджетів.

Постановка проблеми. В умовах глобальної фінансово-економічної кризи, наслідки якої стали суттєвими й для України, виникла необхідність у перегляді існуючих та формуванні нових стратегічних напрямів розвитку національної економіки. Сучасний стан економіки України характеризується значним руйнуванням основних елементів економічного потенціалу. Хижацьке використання природних ресурсів, відсутність належної соціальної політики, несформованість умов для науково-технічного розвитку країни, непродумане використання механізмів, методів та організаційних форм залучення робочої сили до системи господарських відносин призвели до фактичної деградації елементів економічного потенціалу. Ефективність